

ТАҚРИЗ

ба диссертатсияи Саидиброимов Шозодаиброҳим Одилшоевич дар мавзуи «Ташаккули хирад ҳамчун падидаи сирати миллӣ дар тафсири мутафаккирони асрҳои X–XI тоҷику форс», ки барои дарёфти дараҷаи илмӣ доктори илмҳои педагогӣ аз рӯйи ихтисоси 5.3.1 – Педагогикаи умумӣ, таърихи педагогика ва таҳсилот пешниҳод гардидааст

Диссертатсияи Саидиброимов Шозодаиброҳим ба таҳқиқи яке аз масъалаҳои муҳим ва дорои аҳаммияти назариявӣ амалидоштаи педагогикаи миллӣ, аз ҷумла омӯзиш ва истифодаи мероси илмӣ адабӣ, ахлоқӣ тарбиявии мутафаккирони асрҳои X–XI тоҷику форс дар ташаккули хирад ва сирати миллии насли наврас бахшида шудааст. Ин масъала, пеш аз ҳама, аз он ҷиҳат арзиши муҳимми илмӣ дорад, ки дар муҳити муосири иҷтимоӣ, иттилоотӣ ва фарҳангӣ масъалаи ҳифз ва рушди арзишҳои маънавӣ, худшиносӣ, ахлоқи ҳамида ва муносибати масъулони насли ҷавон ба мероси таърихӣ миллат аҳаммияти бештар пайдо мекунад.

Муаллиф мубрамияти мавзуро бо равандроҳои ҷаҳонишавӣ, тағйироти иҷтимоӣ, густариши фазои иттилоотӣ ва зарурати тақмили тарбияи ахлоқӣ насли наврас пайванд додааст. Дар ҳамин замина, омӯзиши амиқи осори мутафаккирони асрҳои X–XI ҳамчун яке аз роҳҳои тарбияи хирад, ҷаҳонбинӣ, худшиносӣ ва сирати миллӣ пешниҳод мешавад. Чунин масъалагузорӣ имкон медиҳад, ки мероси гузашта на ҳамчун арзиши танҳо таърихӣ, балки ҳамчун манбаи фаъолияти маърифатӣ ва тарбиявии муосир арзёбӣ гардад.

Аз дидгоҳи муқарриз муҳим аст, ки диссертант масъалаи интихобшударо дар марзи чанд соҳаи бо ҳам алоқаманд – таърихи педагогика, адабиёти классикӣ, ахлоқ, этнопедагогика ва методикаи фаъолияти таълимӣ мавриди таҳқиқ қарор додааст. Ин хусусият ба рисолаи илмӣ доираи фароҳи манбаъшиносӣ ва имкони таҳлили байнисоҳавӣ додааст. Дар аини замон, муаллиф кӯшиш намудааст, ки таҳлили назариявиро бо татбиқи натиҷаҳо дар муассисаҳои таҳсилоти умумӣ пайванд диҳад, ки ин ҷанбаи амалии рисоларо тақвият мебахшад.

Мутобиқати мавзӯ ва мазмуни диссертатсия ба шиносномаи ихтисоси илмӣ. Мавзӯ ва муҳтавои диссертатсияи Саидиброимов Ш.О. ба шиносномаи ихтисоси илмӣ 5.3.1 – Педагогикаи умумӣ, таърихи педагогика ва таҳсилот

мутобикат дошта, пеш аз ҳама, ба банди 2 – «Таърихи рушди илми педагогика ва амалияи таълим», аз ҷиҳати таҳқиқи ташаккул ва рушди афкори педагогӣ, омӯзиши мероси педагогии мутафаккирони асрҳои X–XI ва таърихи этнопедагогика; банди 3 - «Антропологияи педагогӣ», аз нигоҳи таҳқиқи шароит ва омилҳои ташаккули шахсият, хирад, худшиносӣ ва сирати миллий дар ҷараёни таълиму тарбия; банди 5 – «Назария ва концепсияҳои тарбия», вобаста ба омӯзиши омилҳои иҷтимоӣ-фарҳангӣ, асосҳои арзишии тарбия, анъанаҳои миллий ва концепсияҳои этнопедагогии тарбия; банди 7 – «Педагогикаи амалӣ», дар қисмати татбиқ ва санҷиши таҷрибавии натиҷаҳои таҳқиқот дар муассисаҳои таҳсилоти умумӣ; инчунин банди 9 – «Таҳқиқоти байнифаннии ҷанбаҳои педагогии таълим», аз ҷиҳати ҳамгирии донишҳои педагогӣ, филологӣ, таърихӣ, фалсафӣ ва этнопедагогӣ мутобиқ мебошад.

Мубрамият, мақсад ва вазифаҳои таҳқиқот. Мақсади таҳқиқот дар диссертатсия ҳамчун муайян ва аз ҷиҳати илмӣ асоснок намудани ташаккули хирад ҳамчун падидаи сирати миллий дар тафсири мутафаккирони асрҳои X–XI тоҷику форс ва нишон додани роҳҳои амалигардонии ғояҳои педагогии онҳо дар тарбияи насли наврас, бахусус дар муассисаҳои таҳсилоти умумии кишвар, муайян гардидааст. Ин мақсад аз лиҳози мантиқӣ ду самти асосиро ба ҳам мепайвандад: якум, таҳлили таърихӣ назариявии афкори педагогии мутафаккирон; дуюм, муайян намудани имкониятҳои истифодаи онҳо дар низомии муносири таълиму тарбия.

Барои расидан ба ин мақсад муаллифи диссертатсия ҳафт вазифаи таҳқиқотиро пеши худ гузоштааст. Ин вазифаҳо, таҳқиқи ақидаҳои педагогии мутафаккирони асрҳои X–XI, муайян намудани сарчашмаҳои тоисломии андешаҳои марбут ба хирад, мушаххас намудани ақидаҳо дар бораи тарбияи фарзанд, омӯзиши сабабҳои костахавии ахлоқи насли наврас, ошкор намудани робитаи афкори мутафаккирон бо этнопедагогика ва анъанаҳои миллий, муайян кардани хусусиятҳои умумӣ ва хоси тарбия ва ниҳоят, пешниҳоди роҳҳои амалигардонии ғояҳои рушди хирад дар муассисаҳои таълимиро фаро мегиранд. Дар маҷмӯъ, вазифаҳо бо мақсади умумии таҳқиқот ҳамоҳанг буда, мантиқи бобҳои рисоларо муайян мекунанд.

Объекти таҳқиқот афкори педагогии мутафаккирони асрҳои X–XI тоҷику форс оид ба ташаккули хирад ҳамчун падидаи сирати миллӣ ва раванди татбиқи ин афкор дар муассисаҳои таълимӣ мебошад. Предмети таҳқиқот бевосита ба ташаккули хирад ва сирати миллӣ дар тафсири мутафаккирони номбурда ва асосҳои назариявии истифодаи онҳо дар таълиму тарбия нигаронида шудааст. Фарзияи таҳқиқот бошад, ба он асос ёфтааст, ки омӯзиши ҳамгирои мероси мутафаккирон, этнопедагогика, анъанаҳои миллӣ ва усулҳои фаъол метавонад ба рушди тарбияи ахлоқӣ ва сирати миллӣ мусоидат намояд.

Соҳтори мазкур нишон медиҳад, ки диссертант мавзӯро танҳо ҳамчун масъалаи таърихӣ баррасӣ намекунад. Баръакс, аз аввал барои он вазифаи амалӣ – табдил додани натиҷаҳои таҳқиқи мероси маънавӣ ба воситаи корбурди педагогӣ – муайян шудааст. Ин хусусият рисола ба талаботи таҳқиқоти докторӣ, ки ҳам ҷанбаи назариявӣ ва ҳам самти амалӣ бояд дошта бошад, наздик менамояд.

Асосҳои методологӣ, сарчашмаҳо, навігонӣ ва аҳаммияти таҳқиқот. Муаллиф таҳқиқотро дар се марҳила – ҷустуҷӯи назариявӣ, озмоишӣ ва таҳлилии ҷамъбасти – анҷом додааст. Дар қисми назариявӣ осори педагогӣ, таърихӣ, фалсафӣ ва бадеӣ таҳлил гардида, андешаҳои мутафаккирон оид ба хирад ва нақши он дар ташаккули сирати миллӣ таҳлилу баррасӣ ва ба низом дароварда шудаанд. Дар қисми таҷрибавӣ бошад, мушоҳида, пурсиш, санҷишҳои тестӣ, корҳои хаттӣ, иштирок ва таҳлили дарсҳо, семинарҳо ва расонидани ёри методӣ истифода шудаанд. Ин корбурди маҷмуи усулҳо ба таҳқиқи табиати байнисоҳавии рисола мувофиқат мекунад.

Пойгоҳи сарчашмавии таҳқиқот фарох аст. Осори илмӣ ва адабии мутафаккирони асрҳои X–XI, монографияҳо, мақолаҳо, диссертатсияҳо, маводи методӣ, сарчашмаҳои электронӣ, маълумоти бойгонӣ, таҷрибаи муассисаҳои таълимӣ ва суҳбат бо шахсони соҳибтаҷриба мавриди корбарӣ қарор гирифтааст. Ин гуногунӣ ба муаллиф имкон додааст, ки масъалаи хирад ва сирати миллиро на танҳо дар сатҳи матни классикӣ, балки дар робита бо суннат, таҷрибаи мардумӣ ва муҳити таълимии имрӯза баррасӣ намояд.

Навгони илми таҳқиқот, мувофиқи маводи рисола, пеш аз ҳама дар омӯзиши ҳамгирои осори тарбиявии мутафаккирони асрҳои X–XI, этнопедагогика ва анъанаҳои миллӣ вобаста ба ташаккули хирад ҳамчун падидаи сирати миллӣ ифода меёбад. Муаллиф инчунин низомбандии ақидаҳои педагогӣ, муайян кардани роҳҳои татбиқи онҳо ва пешниҳоди усулҳои фаъоли таълимро ҳамчун натиҷаҳои нав нишон дода тавонистааст. Нуқтаи қобили таваҷҷуҳ дар он аст, ки тозагии илми мавзӯ танҳо ба баёни маводи таърихӣ маҳдуд нашуда, ба коркарди роҳи истифодаи онҳо дар педагогикаи муосир низ рабт дода шудааст.

Аҳамияти назариявии рисола дар ғанӣ гардонидани таҳқиқоти таърихӣ педагогикаи тоҷик, омӯзиши робитаи адабиёти классикӣ бо андешаҳои тарбиявӣ ва муайян намудани ҷойгоҳи хирад дар ташаккули сифатҳои маънавию ахлоқӣ зоҳир мешавад. Аҳамияти амалии он бошад, дар имкони истифодаи натиҷаҳо дар таҳияи китобҳои дарсӣ, дастурҳои методӣ, дарсҳои адабиёт, ҷорабинҳои беруназсинфӣ, маҳфилҳо, курсу семинарҳо ва фаъолияти тарбиявии муассисаҳои таълимӣ ифода меёбад.

Арзёбӣ ва таҳлили бобҳои диссертатсия. Боби якуми диссертатсия «Асарҳои мутафаккирон ҳамчун сарчашмаи афкори педагогии рушди хирад» унвон дошта, вазифаи назариявӣ ва заминасозии таҳқиқоти илмиро иҷро мекунад. Дар фасли аввал мафҳумҳои хирад ва сирати миллӣ ҳамчун пояҳои маънавии халқи тоҷик баррасӣ гардида, муаллиф кӯшиш менамояд робитаи хирадро бо дониш, ахлоқ, таҷриба, тафаккур ва муносибати инсон ба ҷомеа шарҳ диҳад. Барои рисолае, ки мавзӯи асосии он бо категорияи «хирад» алоқаманд аст, чунин оғози назариявӣ зарур ва мантиқӣ мебошад.

Фасли дуюм ба масъалаи ақидаҳои педагогии тоисломӣ ҳамчун яке аз заминаҳои рушди андешаҳои асрҳои X–XI бахшида шудааст. Муаллиф бо ин роҳи ҷиддаи таърихӣ афкори маънавӣ ва тарбиявиро нишон дода, кӯшиш мекунад, ки ташаккули андешаҳои мутафаккирони асрҳои X–XI-ро аз муҳити фарҳангии пешина ҷудо накунад. Ин мавқеъ аз нуқтаи назари таърихӣ афкори педагогӣ муҳим аст, зеро падидаҳои маънавӣ ва ахлоқӣ дар ҳолигӣ ташаккул намеёбанд, балки ба анъанаҳои қаблӣ, муҳити иҷтимоӣ ва таҷрибаи таърихӣ мардум пайваست мебошанд.

Фасли сеюм ба нигоҳи мутафаккирони асрҳои X–XI оид ба хирад ва сирати миллӣ дар тарбияи фарзанд равона гардидааст. Дар ин қисм масъалаҳои оила, падару модар, донишомӯзӣ, рафтори ахлоқӣ, эҳтиром, масъулият ва таҷрибаи зиндагӣ ба ҳам пайваста таҳлил мешаванд. Ҷиҳати мусбати боб дар он аст, ки муаллиф аз матнҳои классикӣ танҳо мисол намеорад, балки мекӯшад аз онҳо мазмунҳои тарбиявиро истихроҷ кунад.

Аз дидгоҳи филологӣ, боби якум дорои аҳаммияти махсус аст, зеро матни адабӣ ҳамчун сарчашмаи таърихи андешаи педагогӣ истифода мешавад. Панду андарз, тасвири ахлоқ, образҳои рамзӣ ва гуфтори ҳикматомез дар ин ҷо ҳамчун шакли интиқоли таҷрибаи иҷтимоӣ ва маънавӣ тафсир мегарданд. Ин равиш имконият медиҳад, ки байни мазмуни адабӣ ва вазифаи тарбиявии матн робитаи илмӣ барқарор карда шавад. Дар маҷмӯъ, боби якум барои бобҳои минбаъда заминаи мафҳумӣ ва таърихӣ муҳайё намудааст.

Боби дуюми диссертатсия таҳти унвони «Таҳлили ташаккули хирад ҳамчун падидаи сирати миллӣ дар осори мутафаккирони асрҳои X–XI тоҷику форс» яке аз қисматҳои марказии таҳқиқот мебошад. Дар ин боб муқоисаи афкори Абулқосим Фирдавсӣ ва Носири Хусрав дар бораи ақл ва хирад, инчунин андешаҳои Абӯалӣ ибни Сино ва Абӯшақури Балхӣ баррасӣ мешаванд. Интиҳоби чунин намоёндагон имкон медиҳад, ки масъала аз мавқеи осори манзуму мансур, ахлоқию фалсафӣ ва панду ҳикмат муқоиса шавад.

Муаллиф дар таҳлили Фирдавсӣ ва Носири Хусрав хирадро бо масъулият, дониш, ахлоқ, ватандӯстӣ, худшиносӣ ва интиҳоби роҳи дурусти зиндагӣ пайванд медиҳад. Дар таҳлили Абӯалӣ ибни Сино ва «Офариннома»-и Абӯшақури Балхӣ бошад, ба дониш, таҷриба, худтакмилдиҳӣ, ахлоқи шахс ва нақши маърифат бештар таваҷҷуҳ зоҳир карда мешавад. Дар натиҷа, хирад на танҳо ҳамчун қобилияти зеҳнӣ, балки ҳамчун маҷмуи сифатҳои маънавӣ, маърифатӣ ва рафторӣ тафсир мегардад.

Бояд қайд намуд, ки самти мустаҳкамӣ ва устувории боби мазкур ин истифодаи фаровони маводи матнӣ мебошад. Докторант аз осори мутафаккирон намунаҳои зиёд оварда, онҳоро аз дидгоҳи педагогӣ шарҳ додааст. Барои камина ҳамчун муқарризи филологӣ чунин муносибат қобили таваҷҷуҳ аст, зеро арзиши тарбиявии матни адабӣ на танҳо дар изҳороти таҳлилҳои умумӣ, балки дар

воҳиди мушаххаси матнӣ, маънои калидӣ ва тарзи ифодаи андеша бояд дида шавад ва дар қисмҳои зиёди ин боб муаллиф ҳамин услубро интихобу истифода намудааст.

Инчунин боби мазкур низ ба ташаккули асоси назариявии рисола нақши муассир дорад. Аз ҷамъбасти маводи он бармеояд, ки мутафаккирони мавриди таҳқиқ хирадро бо дониш, таҷриба, адолат, хуДДорӣ, масъулият ва тарбияи шахс пайваста медонанд. Ин натиҷа баъдтар барои гузариш ба масъалаҳои этнопедагогика ва татбиқи амалӣ истифода мешавад. Ҳамин тавр, боби дуюм вазифаи пайвасткунандаи таҳлили матнӣ ва ҳулосаи педагогиро иҷро кардааст.

Боби сеюм – «Ҳамбастагҳои ташаккули хирад ва сирати миллӣ дар осори мутафаккирони асрҳои X–XI ва этнопедагогика» аз ҷиҳати доираи мавод яке аз бахшҳои фарогири рисола мебошад. Муаллиф дар ин боб арзишҳои миллӣ ва маънавӣ, анъанаҳои Наврӯз, тарбияи оилавӣ, шинохти ҳақиқӣ падару модар, фолклор, урфу одат ва таҷрибаи мардумиро бо афкори мутафаккирони асрҳои X–XI муқоиса ва пайванд медиҳад.

Фасли марбут ба арзишҳои миллӣ ва маънавӣ нишон медиҳад, ки муаллиф этнопедагогикаро ҳамчун маҷмуи таҷрибаи тарбиявии аз насл ба насл интиқоли арзёбӣ менамояд. Афсона, зарбулмасалу мақол, суруд, анъанаи оилавӣ ва таҷрибаи калонсолон ҳамчун воситаҳои интиқоли ахлоқ, ҷаҳонбинӣ ва муносибати иҷтимоӣ таҳлил мешаванд. Ин равиш ба мавзӯи рисола мувофиқ аст, зеро сирати миллӣ бе муҳити иҷтимоӣ ва анъанаи зиндаи мардум пурра шарҳ дода намешавад.

Дар фасли марбут ба Наврӯз, ҷашн на танҳо ҳамчун падидаи таърихӣ фарҳангӣ, балки ҳамчун муҳити тарбиявии дорои ғояҳои сулҳ, ваҳдат, меҳнат, тозагӣ, эҳтиром ба табиат ва худшиносӣ маънидод мешавад. Муаллиф кӯшиш менамояд нишон диҳад, ки анъанаҳои миллӣ метавонанд дар ташаккули хирад ва рафтори ахлоқии насли наврас нақши фаъол дошта бошанд.

Фасли сеюм, ки ба шинохти ҳақиқӣ падару модар бахшида шудааст, масъалаи оила ва муносибати байни наслҳоро ба меҳвари таҳлил мегузорад. Дар ин ҷо ҳамбастагии таҷрибаи мардумӣ, панду андарзи классикӣ ва тарбияи муосир пайгирӣ мешавад. Истифодаи суҳбат бо шахсони рӯзгордида ба масоили боби мазкур ҷанбаи эмпирикӣ ва мардумшиносӣ додааст. Дар маҷмӯъ, боби сеюм

имкони хуб фароҳам овардааст, ки робитаи мероси хаттӣ ва таҷрибаи зиндаи тарбиявии мардум нишон дода шавад.

Боби чорум – «Истифодаи ғояҳои рушди хирад барои ташаккули сирати миллӣ дар раванди муосири таҳсилот» номгузорӣ шуда, ба масъалаи татбиқи натиҷаҳои назариявӣ дар педагогикаи муосир бахшида шудааст. Ин боб аз нуқтаи назари мантики рисола аҳаммияти махсус дорад, зеро муаллиф бояд нишон диҳад, ки таҳлили осори классикӣ ва таҷрибаи этнопедагогӣ чӣ гуна метавонад ба шакли восита, усул ё тавсияи педагогӣ табдил ёбад.

Муаллиф яке аз принципҳои калидиро алоқаманд намудани назария бо амалия ва раванди таълим бо ҳаёт медонад. Дар ҳамин замина, андешаҳои мутафаккирони асрҳои X–XI бо талаботи педагогикаи муосир, аз ҷумла рушди салоҳият, худомӯзӣ, фаъолияти мустақилона, муносибати инсонгароёна, ҳамкорӣ ва усулҳои фаъл ва ғайра пайваст мешаванд. Чунин пайвасткунӣ барои рисола муҳим аст, зеро танҳо овардани панду ҳикмати гузашта ба маънои татбиқи педагогӣ нест, зеро барои татбиқ бояд механизми кор бо хонанда пешниҳод гардад.

Дар боб ба нақши омӯзгор, маъмурияти муассиса, иттиҳодияҳои методӣ, падару модар ва аҳли ҷомеа таваҷҷуҳи назаррас дода шудааст. Муаллиф барои тақмили фаъолияти методӣ, гузаронидани семинарҳо, истифодаи усулҳои фаъл, таҳлили дарс ва ҷалби падару модар ба фаъолияти тарбиявӣ як қатор пешниҳодҳоро манзур намудааст. Дар ин ҷо ҷанбаи таҷрибавии фаъолияти худӣ диссертант низ эҳсос мешавад, зеро пешниҳодҳо ба таҷрибаи кор бо муассисаҳои таълимӣ тақя доранд.

Аз ҷумла, усулҳои «саёҳат», «даъвати мутахассис ба дарс», «таҳқиқот», «ҳамгироии фанҳо» ва «ҷорабиниҳои беруназсинфӣ» ҳамчун шаклҳои фаъл истифода мешаванд. Арзиши ин равиш дар он аст, ки омӯзиши осори мутафаккирон аз доираи азёдкунӣ ё шарҳи матн берун баромада, бо мушоҳида, таҳқиқ, ҳамкорӣ ва фаъолияти эҷодии хонанда пайваст мегардад. Яъне, боби чорум барои қисми озмоишии рисола заминаи мустақимро фароҳам овардааст.

Боби панҷум ба раванди амалишавии арзишҳои педагогии мутафаккирони асрҳои X–XI дар муассисаҳои таҳсилоти умумии Тоҷикистон, дар мисоли муассисаҳои интихобии Вилояти Мухтори Кӯҳистони Бадахшон, яъне ташкил ва

методикаи озмоиши натиҷаҳои илмӣ бахшида шудааст. Муаллиф муассисаҳои таъҷиботӣ ва ҳамрадибро ба озмоиш ҷалб намуда, давраи асосии таҳқиқоти таҷрибавиро дар солҳои 2019–2023 ба роҳ мондааст. Интихоби ду нави муассиса барои муқоисаи раванди татбиқи усулҳои методӣ имкони муайян фароҳам меорад.

Дар марҳилаи ибтидоӣ барои муайян намудани сатҳи дониш ва мушкилоти мавҷуда пурсишномаҳо, санҷишҳои тестӣ ва корҳои хаттӣ истифода шудаанд. Санҷишҳо дар синфҳои 8 ва 9 гузаронида шуданд, зеро дар барномаи адабии тоҷик осори мутафаккирони асрҳои X–XI дар ҳамин зинаҳо мавриди омӯзиш қарор мегирад. Барои тестҳо меъёрҳои саҳеҳият, аниқӣ, яхелағӣ ва бозғаймӣ нишон дода шуда, саволҳои донишӣ, истифодабарӣ ва фикрронӣ пешниҳод шудаанд.

Дар раванди озмоиш муаллиф ба омӯзгорон ва роҳбарони иттиҳодияҳои методӣ ёрии методӣ расонида, дарсҳоро мушоҳида ва таҳлил кардааст, семинарҳо гузаронидааст ва роҳҳои алоқаманд намудани таълим бо ҳаётро шарҳ додааст. Дар рисола таъкид мешавад, ки лаҳзаҳои дарсҳо ба навор гирифта шуда, тавсияҳо дар дафтарҳои методии омӯзгорон сабт гардидаанд. Ин нишон медиҳад, ки озмоиш танҳо ба ҷенкунии натиҷаи хонанда маҳдуд набуда, раванди кор бо омӯзгор низ ҷузъи муҳими таҳқиқот будааст.

Ҷиҳати мусбати қисми таҷрибавӣ дар он аст, ки муаллиф усулҳои пешниҳодшударо дар муҳити воқеии муассисаҳои таълимӣ санҷидааст. Дарсҳои намунавӣ, фаъолияти гурӯҳӣ, таҳқиқоти хурди хонандагон, саёҳат, истифодаи маводи аёнӣ ва ҷорабиниҳои беруназсинфӣ ҳамчун шаклҳои татбиқи афкори тарбиявии мутафаккирон истифода мешаванд. Ин бахш ба рисола хусусияти амалӣ ва санҷишшаванда мебахшад.

Натиҷаҳои озмоиш ва арзёбии эътимоднокии онҳо. Натиҷаҳои ибтидоии санҷиш нишон додаанд, ки дар байни муассисаҳои таъҷиботӣ ва ҳамради фарқи назаррас вуҷуд надоштааст. Дар ҷадвалҳои ибтидоӣ ягон хонанда баҳои аъло нагирифта, ҳиссаи баҳои ғайриқаноатбахш нисбатан баланд будааст. Баъд аз татбиқи ҷораҳои методӣ, дар санҷишҳои интиҳӣ беш аз 34 фоизи хонандагон баҳои аъло гирифта, нишондиҳандаи баҳои хуб низ боло рафта, баҳои

гайриканоатбахш сабт нашудааст. Ин тағйирот аз нигоҳи муаллиф самаранокии корро тасдиқ мекунад.

Дар ҷадвали ҷамъбасти инчунин афзоиши ҳиссаи хонандагони зинаҳои якум ва дуум ва коҳиши ҳиссаи хонандагони зинаҳои сеюм ва чорум нишон дода мешавад. Аз ҷумла, дар муассисаҳои таърихӣ нишондиҳандаи зинаи якум аз 11 то 24 фоиз ва зинаи дуум аз 16 то 31 фоиз афзоиш ёфтааст. Ҳиссаи хонандагони зинаи сеюм аз 52 то 37 фоиз ва зинаи чорум аз 21 то 8 фоиз коҳиш ёфтааст. Ин рақамҳо дар ҳуди рисола ҳамчун далели мусбати таъсири усулҳои фаъол ва кори методӣ пешниҳод мешаванд.

Аз дидгоҳи муқарриз, мавҷуд будани натиҷаҳои муқоисавӣ ҷиҳати мусбат аст, зеро таҳқиқоти педагогӣ бояд на танҳо ба мушоҳидаи умумӣ, балки ба нишондиҳандаҳои ҷеншаванда таъсир кунад. Ҳамзамон, барои сатҳи докторӣ шарҳи тарзи интихоби гурӯҳҳо, шумораи иштирокчиён ва коркарди омӯриш бояд ба ҳадди имкон возеҳ бошад.

Дар маҷмӯъ, қисми озмоишӣ нишон медиҳад, ки диссертант бо омӯзгорон ва муассисаҳои таълимӣ кори ҷандсоларо ба роҳ монда, аз мониторинг, мушоҳида, санҷиш ва ёри методӣ истифода кардааст. Ин таҷриба арзиши амалии таҳқиқотро таъйин медиҳад ва барои пешниҳод намудани тавсияҳои минбаъда замина фароҳам меорад.

Хулосаи умумӣ, тавсияҳо, наشريҳо ва сохтори рисола. Хулосаи умумии диссертатсия натиҷаҳои асосии назариявӣ, таърихӣ ва таҷрибавиро ҷамъбаст мекунад. Муаллиф таъкид менамояд, ки афкори педагогии мутафаккирони асрҳои X–XI масъалаҳои дониш, ахлоқ, ватандӯстӣ, сулҳу субот, эҳтиром, дӯстӣ, тарбияи оилавӣ, шинохти ҳаққи падару модар, худшиносӣ, ҳудогоҳӣ ва эҳёи анъанаҳои миллиро фаро мегирад. Дар ин замина, хирад ҳамчун омилҳои ҳамаҷонибаи маърифат ва ахлоқ муаррифӣ мешавад.

Тавсияҳои амалӣ доираи васеи масъалаҳоро фаро мегиранд: истифодаи усулҳои фаъол, таъмили фаъолияти беруназсинфӣ, ҷалби падару модар, рушди китобхонаӣ, омӯзиши осори классикӣ, ташкили маҳфилҳо, истифодаи мақсадноки шабакаҳои иҷтимоӣ, ҳамкорӣ бо муассисаҳои фарҳангӣ, таъйини системаи намунавии ташаккули хирад ва идомаи таҳқиқоти илмӣ. Ин фарогирӣ нишон

медихад, ки муаллиф мавзуъро ҳамчун масъалаи танҳо мактабӣ не, балки ҳамчун раванди иҷтимоию тарбиявии васеъ мебинад.

Интишорот. Натиҷаҳои таҳқиқот дар 4 монография ва 56 мақолаи илмӣ, аз ҷумла 21 мақола дар маҷаллаҳои тақризшавандаи аз ҷониби ҚОА-и назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон эътирофшуда, инъикос шудаанд. Инчунин натиҷаҳо дар конференсиҳои вилоятӣ, ҷумҳуриявӣ ва байналмилалӣ, дар ҷаласаҳои кафедра, курсу семинарҳои омӯзгорон ва дигар ҷорабиниҳои методӣ пешниҳод гардидаанд. Ҷунин апробатсия аз коркарди тӯлонӣ ва пайдарпайи мавзуъ шаҳодат медиҳад.

Диссертатсия 408 саҳифаро дар бар гирифта, аз муқаддима, панҷ боб, хулоса, тавсияҳои амалӣ ва рӯйхати адабиёт иборат аст. Рӯйхати адабиёт 405 номгӯйро фаро мегирад. Ҳаҷми васеи манбаҳо ва маводи матнӣ ба муаллиф имкон додааст, ки масъалаи интиҳобшударо аз ҷанд самт таҳлил намояд. Дар баробари ин, ҷунин фарогирӣ баъзан ба такрори баъзе андешаҳо оварда мерасонад, ки аз нигоҳи таҳрири илмӣ ихтисор ва мутамакказ намудани баъзе қисматҳоро имконпазир мегардонад.

Дар маҷмӯъ, рисолаи мазкур аз қори тӯлонӣ, ҷамъовариҳои маводи фаровон ва иштироки бевоситаи муаллиф дар муҳити таълимӣ дарак медиҳад. Яке аз дастовардҳои асосӣ дар он аст, ки мероси адабии асрҳои X–XI ҳамчун манбаи таърихи афкори педагогӣ ба таври пайваста истифода шудааст.

Аҳаммияти дигар дар робита додани мероси хаттии ин давра бо этнопедагогика ва таҷрибаи мардумӣ зоҳир мегардад. Муаллиф кӯшиш мекунад, ки байни панду андарзи классикӣ ва анъанаҳои зиндаи мардумӣ, аз ҷумла тарбияи оилавӣ, эҳтироми падару модар, Наврӯз, мақолу зарбулмасал ва таҷрибаи қуҳансолон робитаи маънавӣ муайян намояд. Ин равиш махсусан барои таҳқиқоти марбут ба сирати миллӣ муҳим аст, зеро ҷунин сифатҳо дар доираи танҳо матни китобӣ ташаккул намеёбанд, балки дар муҳити иҷтимоӣ ва фарҳангӣ амал мекунанд.

Ҷиҳати сеюм – кӯшиши татбиқи натиҷаҳои назариявӣ дар муассисаи муосири таълимӣ мебошад. Диссертант аз усулҳои фаъол, таҳқиқоти хурд, саёҳат, даъвати мутахассис, ҳамгироии фанҳо ва ҷорабиниҳои беруназсинфӣ истифода намуда, бо омӯзгорон қори методӣ ба роҳ мондааст. Дар ҷунин

муносибат, осори классикӣ аз объекти азёдкунӣ ба воситаи фаъолсозии тафаккур ва тарбия табдил дода мешавад.

Эрод ва мулоҳизот: Дар баробари мухассанот ва комёбиҳои илмӣ дар кори диссертатсионии Саидиброимов Шохзодаиброҳим баъзе норасоиҳо низ қойа доранд, ки онҳо бештар хусусияти илмӣ-методи ва такмилдиҳӣ доранд. Онҳо ба натиҷаҳои асосии илмии таҳқиқот, албатта, таъсири кулӣ намерасонанд, вале ислоҳи онҳо дар оянда сабаби боло рафтани сифати кор хоҳад буд, аз ҷумла:

1. Дар диссертатсия мафҳумҳои «хирад», «ақл», «сирати миллӣ», «ҳувияти миллӣ», «худшиносӣ», «арзишҳои миллӣ» ва «ахлоқ» дар робитаи зич ва қое ба як маъно истифода шудаанд. Ин робита аз мантиқи мавзӯ бармеояд, аммо дар баъзе мавридҳо ҳудуди назариявӣ ва вазифаи ҳар яке аз ин мафҳумҳо ба таври қойа ҷудо баён нашудааст.

2. Дар боби дуҷум муаллиф вазифаи муайян намудани умумият, фарқ ва ҳамбастагии андешаҳои мутафаккирони мавриди таҳқиқро пеш мегузорад. Дар амал умумият ва ҳамроҳангии ақидаҳо нисбатан муфасссалтар шарҳ ёфтаанд, аммо тафовутҳои ҷаҳонбинӣ, фалсафӣ ва педагогии Фирдавсӣ, Носири Хусрав, Абӯалӣ ибни Сино ва Абӯшақури Балхӣ метавонистанд равшантар гурӯҳбандӣ шаванд.

3. Муаллиф дар баробари сарчашмаҳои ҳаттӣ аз суҳбат бо куҳансолон ва шахсони соҳибтаҷриба низ истифода кардааст. Ин иқдом барои таҳқиқи этнопедагогика арзишманд аст. Бо вуҷуди ин, ҳуб мебуд, агар теъдоди ҳамсуҳбатон, синну сол, минтақаи сукунат, меъёри интиҳоби онҳо, саволҳои асосии мусоҳиба, тарзи сабти маълумот ва усули санҷиши эътимоднокии маълумоти шифоҳӣ дар қисмати методология дақиқтар нишон дода мешуд. Албатта ин кор арзиши маводи ҷамъоваришударо қоҳиш намедихад, балки эътимоднокии илмии истифодаи онро бештар мекунад.

4. Дар қисмати ниҳой 30 тавсия пешниҳод шудааст, ки аз усулҳои фаъоли таълим то масъалаҳои оиладорӣ, саломатӣ, шабақаҳои иҷтимоӣ, фарҳанг ва таҳқиқоти минбаъдаро фаро мегиранд. Ин фарогирӣ қиҳати мусбат аст, аммо барои истифодаи амалӣ бештар мебуд, агар тавсияҳо ба гурӯҳҳои методи-педагогӣ, оилавию иҷтимоӣ, ташкилӣ, фарҳангӣ ва илмӣ-таҳқиқотӣ ҷудо гардида, тавсияҳое, ки бевосита аз натиҷаҳои озмоиш бармеоянд, ҳамчун тавсияҳои асосӣ алоҳида нишон дода мешуданд.

Аз назари услуби илмӣ, рисола асосан бо забони академӣ таълиф шудааст. Дар баъзе мавридҳо ҷумлаҳои дароз, такрори андеша, истифодаи зиёд аз ибораҳои «таҳқиқот исбот намуд», «муайян гардид», «кайд кардан муҳим аст» ва баъзе саҳву хатоҳои имлоӣ ва техникӣ мушоҳида мешаванд. Аммо ин ҳолатҳо бештар хусусияти таҳрирӣ дошта, ба мазмун ва натиҷаҳои асосии таҳқиқот таъсири муайянкунанда намерасонанд.

Саҳми шахсии диссертант дар ҷамъоварӣ ва таҳлили маводи илмӣ, омӯзиши осори мутафаккирон, истифодаи маълумоти бойгонӣ ва шиғҳӣ, мушоҳида ва таҳлили дарсҳо, гузаронидани семинарҳо, расонидани ёрии методӣ ва ҷамъбасти натиҷаҳои озмоиш зоҳир мегардад. Аз матни рисола бармеояд, ки муаллиф солҳои зиёд бо муассисаҳои таълимӣ ва омӯзгорон ҳамкорӣ намуда, натиҷаҳои корро дар шакли мақола, монография ва тавсияҳои методӣ пешниҳод кардааст.

Мавзӯ ва мазмуни диссертатсия ба самти ихтисоси 5.3.1 – Педагогикаи умумӣ, таърихи педагогика ва таҳсилот мутобиқ аст, зеро масъалаҳои таърихи афкори педагогӣ, арзишҳои тарбиявӣ, этнопедагогика, рушди шахсият ва татбиқи ғояҳои тарбиявӣ дар муассисаи муосир бевосита мавриди таҳқиқ қарор гирифтаанд.

Аз дидгоҳи филологӣ низ таҳқиқот аҳаммият дорад. Муаллиф бо истифодаи мероси назму насри асрҳои X–XI нишон медиҳад, ки мафҳумҳои хирад, дониш, одоб, таҷриба, ватандӯстӣ, эҳтироми падару модар, дӯстӣ, меҳнат ва адолат дар низоми маънавии адабиёти ин давра ҷойгоҳи муҳим доштаанд. Ин ҷанбаи рисола барои ҳамкориҳои минбаъдаи педагогика ва филология заминаи мусоид фароҳам меорад.

Хулосаи ниҳой. Дар натиҷаи омӯзиш ва таҳлили диссертатсияи Саидиброимов Шозодаibroҳим Одилшоевич дар мавзӯи «Ташаккули хирад ҳамчун падидаи сирати миллӣ дар тафсири мутафаккирони асрҳои X–XI тоҷику форс» метавон ба чунин хулоса омад, ки муаллиф масъалаи мураккаб ва бисёрҷанбаи илмиро мавриди таҳқиқ қарор дода, барои ҳалли он доираи васеи сарчашмаҳои таърихӣ, адабӣ, педагогӣ ва этнопедагогиро ҷалб намудааст.

Дар маҷмӯъ, мазмун, сохтор, навгониҳои илмӣ, аҳаммияти назариявӣ амалӣ, апробатсияи васеи натиҷаҳо, интишороти зиёди муаллиф собит менамояд, ки

диссертатсияи Ш.О. Саидиброимов ҳамчун таҳқиқоти мустақил ва анҷомёфтаи илмӣ арзёбӣ шавад. Зеро диссертатсия ба талаботи “Тартиби додани дараҷаҳои илмӣ”, ки бо Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 30 июни соли 2021, №267 ва бо тағйири иловаҳо аз 26-уми июни соли 2023, таҳти №295 тасдиқ шудааст, мувофиқ мебошад. Дар ин замина муаллифи диссертатсия Ш.О. Саидиброимов сазовори дарёфти дараҷаи илмии доктори илмҳои педагогӣ аз рӯйи ихтисоси 5.3.1 – Педагогикаи умумӣ, таърихи педагогика ва таҳсилот мебошад.

Муқарризи расмӣ:

доктори илмҳои филологӣ,
профессор, муовини ректор
оид ба корҳои таълими МДТ-и
ДДХ ба номи академик Б.Ғафуров

Абдуллозода Насим Абдулло

18

« 09 »

2026 с.

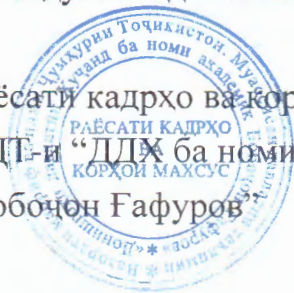
Суроға: 735700, Ҷумҳурии Тоҷикистон, ш.Хучанд, гузаргоҳи Мавлонбеков, 1.

Тел.: +(992 3422) 6-75-18. (+992) 92-771 78 70;

Суроғаи электронӣ: E-mail: abdullozodanasim14@gmail.com

Имзои Абдуллозода Насим Абдулло ро тасдиқ мекунам:

Сардори Раёсати кадрҳо ва корҳои
махсуси МДТ-и “ДДХ ба номи
академик Бобочон Ғафуров”

Сайдуллозода З.С.